

Szanyi Miklós

Töprengések válság idején

*Ajánló Magas István (szerk.): Világgazdasági válság 2008–2009:
diagnózisok és kezelések című kötetéhez*

Megszoktuk, alkalmazkodunk hozzá, amennyire tudunk. A 2008–?? világgazdasági válság napjaink részévé vált. Munkanélküliség, bércsökkenés, nyugdíjkorhatár-emelés, gazdasági visszaesés, tarthatatlan mértékű költségvetési deficitek az egyik oldalon, sztrájkok, földindulásszerű választási kudarok, félelem és bizonytalanság a másikon. Van kiút?

Magas István szerkesztésében olyan kötet látott napvilágot még 2009-ben, amelyben 17 szerző a globális válság különféle aspektusait tárta fel nagyon széles spektrumban. A tanulmányok egyik csoportja a válság általános, részben fejlődéelméleti vonatkozásaival, a második a fejlett országokra gyakorolt hatásokkal és azok válaszaival, a harmadik tanulmánycsoport pedig egyes feltörekvő országok és térségek érintettségével foglalkozott. A tanulmányok a szerzők közötti egyeztetés nélkül, tehát nem tematikus jelleggel készültek, ezért jelentős átfedéseket találunk. A kötetet éppen ezek az átfedések teszik izgalmassá. Ugyanis a válság fejleményeiről a mai napig nem alakult ki általánosan elfogadott értelmezés. A vélemények ebben a kötetben is eltérnek. Időnként erősítik egymást, ha hasonló mondanivalót eltérő nézőpontból fejtenek ki, máskor viszont feleselnek egymással. A vélemények sokrétűsége híven tükrözi a válság értelmezésével kapcsolatos bizonytalanságokat, amit a kötet mottója Alan Greenspan egyik nyilatkozatából vett idézettel így summáz: „A mai napig alig értem, mi történt...”

A válság kutatása természetesen hozott eredményeket. Teljesen világosan látszik például az a folyamat, ami az amerikai jelzálogpiac kicsi szegmensének, a „subprime” hitelezések piacának zavaraitól a világ globális pénzügyi rendszerének a megrendüléséig húzódott. Akár felelősöket (bűnbakokat) is találhatunk. A Lehmann Brothers bankház csődjének megengedése utóbb katasztrofális következményekhez vezetett. De ha a Lehmannnt megmentik, akkor lett volna más pont, ahol az évtizedeken át halmozódó feszültségek, mint egy pusztító erejű földrengés a földkéreg lemezeiben, előbb vagy utóbb mégiscsak kipattantak volna. Ugyanígy, az amerikai jegybank, a FED 2001 utáni kamatpolitikája elemzők szerint szintén elhibázott volt, és egyebek mellett a subprime-válság kirobbanásában – mint egy szűrőlánc, gyutacs – fontos szerepet játszott. A nagy robbanáshoz viszont arra a detonátorra is szükség volt, amit a globális pénzügyi rendszer évtizedek alatt hozott létre a hozamvadászat céljait szolgáló pénzügyi termékek kifejlesztésével. A fentiekhez hasonló

mozzanatok, apróbb-nagyobb hibák és következetlenségek mind hozzájárultak egy picit a nagy robbanáshoz, de ezek mind csak a felszín, az indító lökést adó lépések voltak. A nagy romboló energiát tartogató feszültségek a mélyben halmozódnak.

Tudásunk tehát elsősorban a válság kitörésének és lefolyásának alapvető felszíni megnyilvánulásaival kapcsolatban tekinthető jelentősnek. A mélyebb összefüggések megértése, és főleg ezeknek a napi, gyakorlati működésre, folyamatokra történő értelmezése, gazdaságpolitikai konzekvenciák következetes levonása sokkal hosszabb időt igényel. Egyelőre sajnos úgy tűnik, hogy a válság megrendítő következményei sem voltak eléggé súlyosak ahhoz, hogy a közgazdasági, politikai gondolkodást önkontrollra, az elfogadott dogmák felülvizsgálatára készítette volna. Különben hogyan lehetne értelmezni azt a tényt, hogy a válság kirobbanásáért, de a feszültségek felhalmozódásáért is komoly felelősséggel tartozó amerikai pénzügyi rendszer működésének felülvizsgálatát, átalakítását célzó törvénykezés csak néhány felületes, egyes pénzintézetek működési szabadságát kismértékben korlátozó intézkedést hozott? Az amerikai (és nyomában a globális) pénzügyi rendszer, amely a válság kirobbanásában detonátorként működött, csaknem változatlan formában, érdemi ellenőrzés nélkül, hatékonyan működő belső kontroll nélkül működhet ezután is tovább. Tüneti kezelés történt csak. A mostani válság kirobbanásához vezető fő gócpont, a jelzálog-hitelezés feltételei szigorodtak némileg, de a bankszféra dinamikusan fejlődő piacain (pl. derivátumok, határidős ügyletek) az ellenőrzés intézményei csekély mértékben sem változtak.

Ugyanígy egeret szültek a hegyek Európában is. Az uniót feszítő problémák lassan a monetáris együttműködés kereteit feszegetik! A kötet megírásakor még nem robbant ki a görög válság. Egy újabb szomorú fejezettel lenne tehát gyarapítható a kötet. A maastrichti követelmények számonkérése az eurót bevezetni kívánó újonnan csatlakozó országoktól egyre anakronisztikusabb, hiszen az euró-övezet országai között lényegében egyetlenegy sem képes ma teljesíteni azokat. Ráadásul a mélyben felhalmozott feszültségek felszínre kerülésével több tagország olyan súlyos gazdasági és társadalmi problémákkal szembesült, amelyek tüneti kezelése is (nemhogy hosszú távú megoldásuk) hatalmas terheket ró a fiskális politika vállára. Alapvető változtatásokra, reformokra lenne szükség tehát itt is.

A regionális integráció kereteit feszegető negatív folyamatok mellett a globális szintű együttműködés intézményei elé is nagy kihívásokat állított a válság. Az elmozdulás talán itt jelentősebb. Mindenképpen fontos előrelépés a tényleges gazdasági erőviszonyoknak jobban megfelelő kvóta- és befolyásváltozás a Nemzetközi Valutaalapban és a Világbankban. De a nemzetközi pénzügyi rendszer globális kontrollját megvalósító intézményi keretek megoldásai még ötlet szintjén sem nagyon jelennek meg. A régi működési elvek pedig a maguk inerciájától hajtva működnek tovább. E sorok írója sem tudja természetesen, milyen intézményi megoldásokkal lehet kiegyensúlyozott szabályozást megvalósítani a nemzetközi pénz- és tőkepiacokon. Csak feltételezhetjük, hogyha a nemzetközi pénzügyi szervezetek összetétele változik, a korábbi amerikai hegemonia oldódik, akkor talán újabb ötletek, megoldási javaslatok is az asztalra kerülhetnek, illetve azok megvalósítását a nemzetközi pénzügyi lobbik kevésbé lesz képes hátráltatni.

Így lassan eljutunk gondolatmenetünk lényegi kérdéséhez: miért aktuális ez a könyv még ma, egy év távlatában is, a viharosan zajló események ellenére is? Nos, éppen azért, mert a válság mélyén meghúzódó feszültségek nemhogy csökkentek volna, de fokozódtak, és egyre nyilvánvalóbbá váltak. A kötet tanulmányaiban bőségesen olvashatunk ezekről a problémákról. A nemzetközi munkamegosztás szervező elveinek változásáról, a gazdasági

erőviszonyok hatalmas mértékű eltolódásáról, a jóléti társadalmak válságáról, a globális pénzügyi rendszer elszabadulásáról. Minden jel arra mutat, hogy ezek a kérdések ma ugyanolyan aktuálisak, mint ezelőtt egy évvel. A kötet tanulmányaiban olvasható kritikák ma is állnak. Egyáltalán nem időszerűtlen tehát a válság természetrajzával tovább foglalkozni, a válság leküzdésére hozott különféle gazdaságpolitikai vagy intézményi lépéseket a mélyebb összefüggésekkel szembesítve értékelni. Bár a válság sok szomorú következménye óvatos megfogalmazásra kötelez, mégis azzal biztatnám a kedves olvasót, hogy a válság tanulmányozása izgalmas, egyedi intellektuális és szakmai élmény, a folyamatokat hajtó hatalmas feszültségek olyan távlatokat nyitnak meg, ami csak ritkán adódik a történelemben.

Lehetséges persze, hogy lassúbb, kiegyensúlyozottabb fejlődés „állóvizében” kis kockázattal, kényelmesen, izgalmak nélkül evickélhetnénk. De most forradalmi változások küszöbén állunk. A már évtizedek óta zajló műszaki-gazdasági paradigmaváltás folyamatában elérkezett az intézményi változások ideje, és nem sokat váratnak magukra a politikai változások sem. Ez a válság nem utolsósorban a piacgazdasági intézményrendszer eddigi megoldásainak csődje miatt következett be. A globalizáció folyamatát elindító tudományos és technikai forradalom kikényszeríti az intézmények átalakítását. Ezt követően főleg, de már ezzel egyidejűleg is a gazdasági erőviszonyok eltolódása következik be, aminek természetesen világpolitikai konzekvenciái is vannak. Ezek az átalakulások sokféle érdeket sértenek, ezért az átalakulás jelentős ellenállásba ütközik. Ennek jeleit tapasztaljuk nap mint nap. A kényes kérdések szőnyeg alá söprése, a problémák elhallgatása, a megoldások keresésének halogatása csak rontják a kilábalás esélyeit. Tudomásul kell venni, és a magunk szintjére, környezetünkre kell vonatkoztatni a válság tanulságait. Ebből kiindulva szükséges új, helyes válaszokat keresni a felmerülő kihívásokra. Ebben a gondolkodásban, az alapok, a szemlélet formálásában nyújthat komoly segítséget ez a könyv.